

עיונים בדיני לפני עיוור

אסף בראון¹

א.

כתוב בתורה: ולפני עור לא תתן מכשול. מכאן למדו חכמים: מכשול לפני סומא בדבר בא אמר לך בת איש פלוני מה היא לכהונה אל תאמר לו כשירה והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו. אל תאמר לו צא בהשכמה שיקפחוהו ליסטים. צא בצהרים בשביל שישתרב. (ספרא פרשת קדשים, פרשתא ב').

ושני סוגים של 'לפני עיוור' יש. האחד, הוא המוזכר במדרש דלעיל, כאשר האדם המוכשל הוא 'סומא בדבר', - שוגג, שאינו יודע שהאשה שרוצה לשאת היא בעצם פסולה. סוג שני הוא כאשר המוכשל מודע לעבירה והוא מזיד, אלא שאינו יכול לעשותה מבלי עזרת המכשיל. סוג כזה מוזכר בעבודה זרה בדף ו' ע"ב, שם מסופר על נזיר שרוצה לשתות יין אבל לא יכול להגיע אליו, ואדם אחר מושיט לו את היין מן העבר השני של הנהר.

הפרי חדש (ס"ב, סק"ג. בשם אמונת שמואל, מובא במנחת חינוך רל"ב) כתב בדין לפני עור חידוש גדול – לשיטתו, במקום שהעבירה איננה אסורה למכשיל אינו עובר בלפני עור. 'וכבר תמהו עליו האחרונים ופלפלו בזה' (לשון המנחת חינוך שם).

ובאמת איך אפשר להבין דין זה? הרי המוכשל מכל מקום עבר עבירה, ומה זה משנה מה היה מעמדו של המכשיל?

ב.

נראה שדבר זה תלוי בכמה חקירות בדין לפני עיוור:

ראשית צריך לחקור האם לפני עיוור היא מצווה שבין אדם לחבירו או מצווה שבין אדם למקום. כלומר – הבעיה היא בכך שאדם גורם רעה לחבירו, וחבירו הוא הנפגע, או שהבעיה היא שאדם גורם שתיעשה עוד עבירה.

אם נגרוס כאפשרות השניה, לפיה הבעיה היא ביצירת מעשה העבירה. שוב יש שתי אפשרויות: או שהבעיה היא בכך שהמכשיל גרם שתיעשה עוד עבירה, ואף שלא נעשתה על ידו, סוף סוף היא נעשתה. אפשרות שנייה היא, שמכיוון שהוא גרם למעשה העבירה, שכן מן המכשיל נעדרה היכולת או הדעת, נחשב כאילו הוא עצמו עשה את העבירה.

¹ תודתי לאריאל מולכו, נתנאל שמחה נחשון ואייל גזונדהייט, עמם דנתי על רוב הנושאים במאמר.

נסביר את החקירה השניה: צריך לחקור כיצד אנו תופסים בכלל את מושג העבירה. אם נאמר שהתורה צוותה את כל בני האדם כאוסף של 'מונאדות' (מעין אוטונומיות) נפרדות, נצטרך לומר שהמקסימום שאפשר לחייב אדם על חטא של מישוהו אחר הוא על ההכשלה של האחר. לעומת זאת, אפשר לומר שהתורה חייבה את האדם שכל מצוותיה יקוימו על ידי כל האנשים בעולם. אלא שבגלל 'אילווצים טכניים' היא נתנה לכל אחד להיות אחראי רק על גופו, ולא על גוף השייך לאדם אחר. ברגע שהאדם גרם למעשה עבירה להיעשות על ידי פלישה לתחום של האחר, הוא כבר לא יכול להתחמק מן האחריות שלקח על עצמו שנוגע למעשיו של האחר.²

לפי הכיוון שהסתמן עד עתה התייחסנו ללפני עיור כאל עבירה המשתנית לפי העבירה שנעשתה על ידי המוכשל. לפני עיור של אכילת חזיר קל מלפני עיור של רצח. אולם אם נאמר שלפני עיור היא מצוה שבין אדם לחברו, מסתמן יותר שלפני עיור היא מצוה אחת שאינה משתנית. אין הבדל במעשה עבירה, בין חובל לחברו מעט לבין חובל בו הרבה. ואף אם נאמר שלפני עיור היא מצוה שבין אדם למקום, אפשר לומר שמעשה העבירה הוא שוה.

ועכשיו – אם נאמר שלפני עיור היא מצוה שבין אדם למקום, והיא גם נקבעת לפי העבירה שנעשתה על ידי המוכשל ואיננה עבירה בפני עצמה, וגם נאמר שהאיסור נעשה כיביכול על ידי האדם המכשיל עצמו – יובן דינו של הפר"ח. העבירה נחשבת כאילו היא חלה על המכשיל עצמו, אולם המכשיל עצמו כלל לא חייב בה. כגון: אדם שהושיט כוס יין לנזיר והכשיל אותו, נחשב כאילו הוא עצמו שתה יין, אבל כיון שעליו ממילא אין איסור לשתות יין – הרי הוא פטור.

ג.

אלא שקשה: הרי ברייתא מפורשת היא בכמה מקומות: מניין שלא יושיט אדם כוש של יין לנזיר ואבר מן החי לבן נח, ת"ל 'ולפני עור לא תתן מכשול'. ועוד – הרי מפורש בספרא שהובא בתחילת המאמר שלפני עיור הוא גם במשיאו עצה רעה. הרי שמכאן ברור שלפני עיור הוא מצוה שבין אדם לחבירו, וממילא נפל כל המהלך דלעיל.

ונראה לתרץ, שיש שני דינים במצות לפני עיור. האחת – בין אדם לחבירו. והשניה – בין אדם למקום. מצד הבין אדם לחבירו – אסור להשיא את חבירו עצה רעה. ואילו המצוה שבין אדם למקום היא המגדיר של כל עבירה.³ והדבר עוד יתבאר בעז"ה בהמשך.

דבר זה גם מדויק מדברי ספר החינוך, שכתב: שלא להכשיל בני ישראל לתת להם עצה רעה וכו' ופרט את עניין איסור העצה הרעה, ואחר כתב בפסקה נפרדת: 'וזה הלאו כולל כמו כן מי שיעזור עובר עבירה וכו'. משמע שהם שני עניינים נפרדים.

² סברה זו תהיה קלה יותר להבנה על פי החידוש של האחרונים (אתון דאורייתא כד, קוב"ש כתובות, ה-1) שמעשה שנעשה באונס או בלא כוונה, נחשב 'שלא עשה האדם את המעשה כלל ורק כמעשה מאיליו נחשב' (לשון האתו"ד). גם כאן יש לומר באופן דומה, שהמעשה לא נחשב כלל על המוכשל, אלא על מי שכן היה מתכוין, דהיינו על המכשיל. אלא שהדימיון מובן דווקא בסוג אחד של לפני עיור, כשהיה המוכשל שוגג, אבל כשהיה המוכשל מזיד אלא שלא יכל לעשות את העבירה, צריך להודות שיש כאן חידוש גדול.

³ כעין זה כתב גם הקוב"ש על פסחים, צה.

לפי זה ניתן לתרץ איך מסתדר הפר"ח עם הברייתא האוסר לתת יין לנזיר ואבר מן החי לבן נח. הגמרא במסכת עבודה זרה (ו' ע"ב) מעמידה את הברייתא דלעיל דווקא בסוג השני של לפני עיור – הנזיר היה מזיד אלא שלא יכל להגיע אל היין, והמכשיל העביר לו את היין מעל הנהר. נראה שבמקרה כזה אין כאן בעיה מבחינת ה'בן אדם לחבירו', שהרי חבירו רצה במעשה העבירה, ומבחינת החבר המוכשל, המכשיל רק סייע בידו. צריך רק לדון על מקרה כזה מצד הבין אדם למקום. ואמנם האמונת שמואל (סימן י"ד) מסביר שבנזיר הדבר שונה משום שאף דשרי לדידיה, התורה אסרו עליו לכשיהיה נזיר'. תירוץ זה משנה קצת את הבנתנו הקודמת לפיה המכשיל נכנס ממש לתוך מעשהו של המוכשל.⁴ לפי תירוץו של האמונת שמואל צריך להבין שהלפני עיור מהסוג של ה'בן אדם למקום' הוא חלק מהמגדיר של המצוה. כשהתורה צוותה על האדם לקיים מצוה כל שהיא, היא בעצם צוותה אותו שכל בני אדם יקיימו את המצוה, אלא שעל גופים שאינם שלו אי אפשר לצוות כמו שכבר התבאר קודם לכן. מצוות לפני עיור לפי זה, היא לא סתם ערבות או אחריות, אלא מעין גילוי של התורה שהמצוות חלות כולם. כאשר התורה לא כללה אדם מסוים בציווי, לא רק שהוא לא חייב בו, אלא גם אין עליו את החיוב שכל בני האדם ישמרו אותו. === לפי זה ניתן לתרץ את את קושיות המנחת חינוך במצוה זו. בסעיף א' הקשה המנ"ח על מה שכתב המחבר 'לא להכשיל בני ישראל':

לכאורה איני מבין כוונת הרב המחבר שכתב בני ישראל, הלא גם לגוי הלאו דלפני עור כמבואר אחר זה בדבריו, וש"ס מפורש הוא בע"ז ו' ע"ב וכמה מקומות דלא יושיט אבר מן החי לבן נח. ולפי דברנו מובן. הלאו של להושיט אבר מן החי לבן נח, הוא מהצד של ה'בן אדם למקום' הקיים בלפני עיור, כמו שביארנו מקודם. אבל מצד בן אדם לחבירו, כשם שגוי אינו במצות השבה ובעוד מצוות שבין אדם לחבירו, כך גם אינו שייך במצות לפני עור.⁵ והדבר מדויק מלשון ספר החינוך, שהזכיר שאין להכשיל דווקא את בני ישראל רק בראשית דבריו, שם דיבר על האיסור להשיא עצה רעה. אבל בהמשך דבריו, שדיבר על הלאו של לעזור עוברי עבירה, לא הזכיר שהוא דווקא בבני ישראל.

ד.

לפי זה ניתן לתרץ את קושיית המנחת חינוך (ר"ל"ב, ד). המנ"ח הביא שלוש דעות בראשונים, מה הדין במי שהכשיל את חבירו בעבירה דרבנן. בתוספות אחד (ע"ז כב ע"א ד"ה תיפוק) כתוב שחייב מדאורייתא, במקום אחר (חגיגה יח ע"א ד"ה חולו) שפטור לגמרי, והמשנה למלך בשם הרשב"א (לוה ומלוה פ"ד ה"ב) ואולי אף הרמ"א, סוברים שחייב מדרבנן.⁶ ועל שתי השיטות האחרונות הקשה המנחת חינוך:

וגוף הדבר אינו מובן כלל, וכי גרע מכשיל חבירו באיסור דרבנן ממשיאו עצה שאינה הוגנת לו במילי דעלמא דעובר על לאו מן התורה כמבואר בש"ס וכו'.

⁴ ולפי המבואר בפסקה הקודמת ובהערה 2, יכול להיות שבאמת גם ההבנה הראשונה נכונה, אבל רק בסוג הראשון של הלפני עיור' כאשר האדם סומא בדבר, אבל בסוג השני נכונה ההבנה דלהלן.

⁵ וכן נראה שכתב הש"ך (יו"ד קנ"א סק"ו).

⁶ לפירוט הדעות הנ"ל וסיעות הראשונים העומדות בכל צד, עיין בשו"ת תורת חסד, או"ח ה', סעיפים א'-ב'.

אולם לפי דברנו מובן – יש לפני עיור שהוא בין אדם לחבירו שאסור להשיא לחברו עצה רעה, וכמו שכתב במנ"ח, אבל לפני עיור זה שייך רק במי שמכשיל את חבירו ה'סומא בדבר'. לעומת זאת, כאשר חברו מזיד, לא נראה שעובר בזה על לפני עיור מצד בין אדם לחברו, אלא רק בן אדם למקום. ואכן, המקורות הסוברים שבמכשיל את חברו במצוה דרבנן עובר על לפני עיור מדרבנן או לא עובר על לפני עיור כלל, אכן עוסקים דווקא במקרה כזה.⁷

התוספות בחגיגה (שאומר שלא עובר על לפני עיור כלל) מדבר על הברייתא בע"ז שהובאה לעיל, מניין שלא יושיט וכו', והגמרא שם העמידה את הברייתא ב'דקאי בתרי עברי נהרא'. הרשב"א אומר, שהלוח באבק ריבית, עובר על לפני עיור מדרבנן. גם זה מקרה שבו המלוה יודע שאסור להלוות בריבית, אלא שלא היה יכול לעבור עבירה אם הלוה לא היה 'משתף פעולה'. אכן לפי דברינו (בשלב זה) יוצא שאם המלוה בריבית לא ידע שאסור להלוות בריבית – עובר על לפני עיור מדאורייתא.

ה.

בשול"ת בית יצחק (או"ח ס"ה) דייק מהשיטות שסוברות שחייבים על לפני עיור אף במצוות דרבנן (בין אם מדאורייתא ובין אם מדרבנן), כנגד חידושו של נתיבות המשפט. לנתיבות יש חידוש מפורסם (מופיע בסימן רל"ח), שהעובר על מצוות דרבנן בשוגג, אין כאן אפילו מעשה עבירה. אם כך – מובן שאי אפשר לחייב את האדם על לפני עיור, שהרי המוכשל עצמו כלל לא עשה עבירה. והרי מוכח מהשיטות שמחייבות על לפני עיור במצוות דרבנן, שלא כהנתיבות!

ולפי מה שאמרנו לעיל נראה שבזה בדיוק נחלקו הראשונים המובאים במנחת חינוך – השיטות שפוסקות שבהכשלה במצוה דרבנן עובר על לפני עיור דאורייתא, סוברות בפשטות שחייב מדין מצות שבין אדם לחבירו, וכמו שהביא המנחת חינוך.⁸

אולם את דברי הראשונים שסוברים שפטור לגמרי, אי אפשר להבין לולא דברי הנתיבות. ועל פי הנתיבות, שבשוגג במצוות דרבנן אין מעשה עבירה כלל, מובן – עבירה שבין אדם למקום אין כאן, כי אותם ראשונים סוברים את סברת ההכשלה, ולא את סברת השותפות בעבירה. ועבירה בין אדם לחבירו גם אין כאן, שהרי לא הייתה כאן כלל הכשלה באמת, כי כשהאדם שוגג בעבירה מדרבנן אין מעשה עבירה כלל וכשיטת הנתיבות.

כך כאשר המוכשל היה שוגג. ואילו במקרה בו המוכשל היה מזיד, צריך לומר שחכמים לא גזרו 'לפי עיור' על דבריהם, ולכן פטור אפילו מדרבנן. ואכן לפי זה צריך עיון גדול על השיטה שסוברת שהמכשיל באיסורים דרבנן חייב מדרבנן. הרי איפוא מצינו שחכמים תקנו שלא יכשיל אדם את חבירו במצוות דרבנן. ואם הייתה מצוה או גזירה כזו צריך היה להיות לה מקור.

⁷ התוס' בחגיגה מדבר על הברייתא בע"ז שהובאה לעיל, מניין שלא יושיט וכו', והדמרא שם העמידה את הברייתא ב'דקאי בתרי עברי נהרא'. המשנה למלך והרמ"א אומרים שהלוח באבק ריבית, עובר על לפני עיור מדרבנן. גם זה מקרה שבו המלוה יודע שאסור להלוות בריבית, אלא שלא היה יכול לעבור עבירה אם הלוה לא היה 'משתף פעולה'. אכן לפי דברינו יוצא שאם המלוה בריבית לא ידע שאסור להלוות בריבית – עובר על לפני עיור מדאורייתא.

⁸ ואולי אפשר להעמיד דבריהם דווקא כאשר המוכשל שוגג כדלעיל, ואם אי אפשר צריך לומר שהם סוברים שאף כאשר המוכשל מזיד, המכשיל עובר על בין אדם לחברו (אולי משום שפועל כנגד הרצון הפנימי של המוכשל, או סברה מעין זו. וצ"ע).

אלא שצריך לומר, שמי שסובר שיש חיוב דרבנן על הכשלה במצווה דרבנן, סובר שבלפני עיור נחשב כאילו המכשיל עצמו עשה את מעשה העבירה. לפי זה, מצד הלפני עיור של בין אדם לחבירו – המכשיל לא גרם שום דבר רע לחבירו כשיטת הנתיבות שלא היה כאן מעשה עבירה כלל (אדרבה – הוא נהנה מבלי להתחייב). החיוב הוא רק מצד הלפני עיור של הבין אדם למקום, שהרי שהמכשיל עשה את העבירה בעזרת גופו של המוכשל, ולפיכך חייב כמו שהיה חייב המוכשל.⁹

---

⁹ ואם תאמר – ומה לגבי לפני עיור שבו המוכשל מזיד? או שצריך לדחוק ולהעמיד את שיטת אלו דווקא כאשר המוכשל הוא 'סומא בדבר', או שצריך לחדש ולומר שאף על פי שהמוכשל היה מזיד, המכשיל נעשה שותף למעשה העבירה שלו.